

XIToyNING XX ASRNING IKKINCHI YARIM YILLIGIDA IQTISODIYOTI

Toshmatov Shohijahon Abduvohidjon ugli

Ish joyi: "Magnit Korean school"

Menejer

+99899 999 44 29

Annotatsiya: Ushbu maqola XX asrning ikkinchi yarmida Xitoy iqtisodiyotining evolyutsiyasini, shu jumladan Qo'shinch, Uchinchi, To'rtinchi va boshqalar besh yillik rejalari asosida amalga oshirilgan strategik modernizatsiya harakatlarini, 1978 yildan keyingi iqtisodiy ochiqlik va bozor islohotlarini, mintaqaviy tafovutlarni, shuningdek, islohotlarning natijalarini tahlil qiladi. Foydalangan asosiy ma'lumotlar xalqaro tashkilotlar va akademik tahqiqotlardan olinadi.

Kalit so'zlar: Xitoy iqtisodiyoti, besh yillik reja, ochiqlik siyosati, iqtisodiy islohotlar, regional tafovut, XX asr.

Аннотация: В данной статье анализируется эволюция экономики Китая во второй половине XX века, включая стратегические модернизационные меры, реализованные в рамках Второго, Третьего, Четвёртого и последующих пятилетних планов, экономическую открытость и рыночные реформы после 1978 года, региональные различия, а также результаты проведённых реформ. Основные используемые данные взяты из международных организаций и академических исследований.

Ключевые слова: экономика Китая, пятилетний план, политика открытости, экономические реформы, региональные различия, XX век.

Annotation: This article analyzes the evolution of the Chinese economy in the second half of the 20th century, including strategic modernization initiatives implemented under the Second, Third, Fourth, and subsequent Five-Year Plans, economic openness and market reforms after 1978, regional disparities, as well as

the outcomes of these reforms. The main data used are drawn from international organizations and academic research.

Keywords: Chinese economy, Five-Year Plan, openness policy, economic reforms, regional disparities, 20th century.

Kirish

XX asrning ikkinchi yarmida, Xitoy ijtimoiy-siyosiy inqirozlar (boshlang'ich qishloq kollektivizatsiyasi, Katta O'tish) davrini boshdan o'tkazgan bo'lsa-da, 1950–60-yillarda besh yillik rejalarga asoslangan siyosatlar orqali sanoatlashtirishga uringan. 1978 yildan boshlab, Deng Siaoping yetakchiligi ostida “islohotlar va ochiqlik” siyosati e’lon qilinib, iqtisodiyotda fundamental o’zgarishlar boshlangan.

Tahlil va muhokama

Iqtisodiy o’sish va umumiy tendensiyalar

1978 yildan boshlab Xitoyning iqtisodiyoti favqulodda o’sish bosqichiga kirdi. Jahon Banki ma’lumotlariga ko’ra, 1978 yildan buyon yalpi ichki mahsulot (YIM) yillik o’rtacha 9 % atrofida o’sgan; shu davrda 800 milliondan ziyod aholi chindan ham jahannamga o’xshash qashshoqlikdan qutuldi—insoniyat tarixidagi eng ulkan kambag’alikka qarshi kurash sifatida e’tirof etiladi [1], [2].

BMT va boshqa manbalarda ko’rsatilishicha, 1978 yildagi qashshoqlik darajasi — aholining 97.5 %—ga yetgan bo’lsa, hozirgi kunga kelib bu yerga shunchaki past darajada qoldi [3].

Endilikda, ko’rib tahlil qilamiz:

Davr	YIM o’sish yillik o’rtacha (%)	Qashshoqlik darajasi (%)
1978–1990	~9 %	97.5 % dan –
1990–2010	~9.5 % (reformatsiyadan keyin YIM ikki barobar o’sgan har 8 yilda)	—
2010–2020	—	< 1 % (2020 da ekstremal qashshoqlik yo’q qilindi)

Ma'lumotlar: YIM o'sishi haqida Jahon Banki [2], CRS ma'ruzasi [4]; qashshoqlik statistikasi esa UNDP [3], World Bank [4].

Qashshoqlik kamayishining iqtisodiy drayverlari

Xitoyda qashshoqlikka qarshi kurash ikki ustunga tayangan:

1. **Umumiy iqtisodiy transformatsiya va o'sish:** qishloq xo'jaligidagi mahsuldorlik, ishlab chiqarish va xizmatlar sektori orqali o'rtacha daromadni oshirish. Bu esa iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirib, kambag'allikni keskin kamaytirdi [1].

2. **Maqsadli yordam dasturlari:** 2014 yildan boshlab "Targeted Poverty Alleviation" kampaniyasi orqali eng kam rivojlangan hududlar, kambag'al oilalar va qishloq aholisiga bevosita yordam ko'rsatildi. 2015–2019 yillar mobaynida 68 million kishi kambag'allik chizig'idan chiqarildi — bu kuniga 37 000 ga yaqin odamni tashkil etdi [5].

Bundan tashqari, rasmiy tarzda 2020 yilda 832 ta "milliy darajadagi kambag'al tumanlar" ankala qolishdan chiqarildi va bu tizim bekor qilindi [6]. Bu esa qashshoqlikka qarshi kurash medodlarining keng miqyosda amalga oshirildiğinin ko'rsatkichidir.

Mintaqaviy tafovut va iqtisodiy tengsizlik

Regionlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlar XX asrning oxirida ham jiddiy muammo bo'lib qoldi. Jianhua Xu va boshqalar (2018) tomonidan amalga oshirilgan tahlil:

- 1952–1978 yillarda iqtisodiy tafovutlar — Gini va Theil koeffitsiyentlari bo'yicha ortgan.
- 1979–1990 yillarda bu tafovutlar sekin kamaygan.
- 1991–2000 yillarda esa yana oshgan [7].

Tahlilni jadvalda aks ettiraylik:

Davr	Regionlar o'rtasida tafovut trendlari
1952–1978	Ortiş (abat "Buyuk o'tish" davridagi beqarorlikdan tashqari)

Davr	Regionlar o'rtasida tafovut trendlari
1979– 1990	Sezilarli kamayish (reformatsiya boshlangan davr)
1991– 2000	Yana oshish (tez o'sish va bo'shlanish davri)

Manbalar: Xu et al., 2018 [7].

Iste'mol va eksportga asoslangan o'sish modeli

1990–2000-yillardagi o'sish asosan eksportga bog'liq edi. CRS tahlillari shuni ko'rsatadiki, 1979–2018 yillarda real YIM yillik o'rtacha 9.5 % ga o'sdi; bu davrda YIM har 8 yilda ikki barobar o'sdi [8]. Bunday o'sish eksport, kapital investitsiyasi va ommaviy ishlab chiqarish orqali yuz berdi.

2000–2010 yillarda esa YIMning CAGR (yillik o'rtacha o'sish tezligi) 17.4 %. Bu o'sishda eksportning hissasi eng kattasi, keyin hukumat iste'moli va kapital shakllantirish kelgan. 2010–2015 yillarda eksportning hissasi kamayib, uy xo'jaliklari iste'moli va kapital shakllantirish o'rniga chiqdi [9].

Urbanizatsiya va mehnat migratsiyasi

Qishloqdan shaharlarga ko'chish va urbanizatsiya, kambag'allikni kamaytirishda muhim omillar bo'ldi. 1980 yilda shahar aholisi 200 million atrofida bo'lgan bo'lsa, 2023 yilda bu raqam 933 millionga yetdi, shaharliklar ulushi 19.4 % dan 66.2 % ga ko'tarildi [10].

Bundan tashqari, agrar sektorda o'sish kuchayib, odamlarning ish joylari va hayot darajasi yaxshilandi. Bu o'z navbatida kambag'allikni sezilarli darajada pasayishiga sabab bo'ldi [10].

Davlat siyosati va institutsional omillar

Xitoydagi iqtisodiy yutuqlar faqat bozor mexanizmlari bilan emas, balki siyosiy iroda va samarali boshqaruv orqali ham amalga oshirildi. Jahon Banki hisobotida aytilishicha, kambag'allikka qarshi harakatlarda hukumatlararo koordinatsiya, institutsional islohotlar va erkinliklarga asoslangan siyosiy rahbarlik muhim ahamiyatga ega bo'ldi [1].

Yakuniy tahliliy mulohazalar

- **Ultra tez o'sish va kambag'allikni keskin kamaytirish:** 1978–2020 yillar davomida yiliga o'rtacha ~9 % YIM o'sishi va 800 milliondan ziyod odamni qashshoqlikdan qutqarish — tarixiy rekorddir.
- **Eksport va agroproduktivlik ikki kalit drayver:** Bu o'sishlar eksportga asoslangan kapitalak investitsiya va qishloq-sanoat transformatsiyasi orqali bo'ldi.
- **Hududlar o'rtasidagi tafovutlar:** 1990–2020 yillarda bu tafovutlar vaqtincha kamaygan, ammo so'ngra yana sezilarli bo'lib qoldi.
- **Urbanizatsiya va migratsiya:** Qishloq aholisining shaharlarga ko'chishi va yangi bozor segmentlariga yo'l ochilishi kambag'allikka qarshi kurashni kuchaytirdi.
- **Ikki ustunli strategiya:** Umumiy iqtisodiy transformatsiya va maqsadli yordam — bular birgalikda kambag'allikni kamaytirishda muhim rol o'ynadi.
- **Institutsional islohotlar:** Hukumat siyosatining aniqligi, institutsional rivojlanish va koordinatsiyalash ishlari bu jarayonni mustahkam qildi.

Xulosa

XX asrning ikkinchi yarimida Xitoy iqtisodiyoti serqirra rivojlandi: besh yillik rejalarning qat'iy amalga oshirilishidan boshlab, 1978 yildan keyingi ochiqlik va islohotlar, va natijada global iqtisodda yetakchilik pozitsiyalari egallashgacha bo'lgan jarayon. Mintaqaviy tafovutlar mavjud bo'lsa-da, umumiy rivojlanish tendensiyasi ijobiy. Bu davr iqtisodiy tarixda “mash'al avlodi” (economic miracle) sifatida ko'riladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Birinci besh yillik reja (1953–1957)** – yillik sana o'sish, sanoat mahsuloti 18.7%, milliy daromad 9%. *First five-year plan (China)*, Wikipedia, 2025, betlar 1-2. [1]
2. **To'rtinchi besh yillik reja (1971–1975)** – eksport va sanoat parametrlari, reja bajarilishi 100%+. *Fourth five-year plan (China)*, Wikipedia, 2025, betlar 1-2. [2]

3. **Oltinchi besh yillik reja (1980–1985)** – sanoat va qishloq mahsulotlari oʻsishi 11%, GNP, tashqi savdo. *Sixth five-year plan*, Wikipedia, 2025, betlar 1-2. [3]
4. **1978–2005 yillarda yillik oʻrtacha oʻsish 10%**; iqtisodotni tejamkor rejimdan bozor iqtisodiyotiga oʻtkazish. *Economic history of China (1949–present)*, Wikipedia, 2025, betlar 1-2. [4]
5. **800 million odam qashshoqlikdan chiqqan**. *World Bank overview*, World Bank, 2025, betlar 1-2. [5]
6. **1952–2000 yillarda mintaqaviy tafovutlar**, Gini va Theil koeffitsiyentlari. *Quantitative analysis on the disparity...*, Xu et al., 2018, betlar 1-2. [6]
7. **2010 yilda nominalda ikkinchi, 2016 yilda PPP boʻyicha eng katta iqtisodiyot**; “ochilish va islohot” boshlangan. *Reform and opening up*, Wikipedia, 2025, betlar 1-2. [7]
8. **1993–2017 yillarda migrantlar va shahar aholisi**, eksport va samaradorlik. *China's Economic Growth in Retrospect*, Brookings, 2019, betlar 11-12. [8]
9. **1967–1968, 1974, 1976 yillardagi inqirozlar**. *China's development path, 1949–2022*, Bristol, 2025, betlar 1-2. [9]
10. **Real GDPni har 8 yilda ikkilab orttirish**. *China's Economic Rise: History, Trends...*, CRS, 2017, betlar 1-2. [10]
11. **“Moʻjiza” – eng yirik oʻsish davri**. *China's Great Boom as a Historical Process*, Brandt & Rawski, 2020, betlar 1-2. [11]
12. **Biroq GKP (Katta oʻtish) inqiroz bosqichlari**. *A brief history of China's economic growth*, WEF, 2015, betlar 1-2. [12]
13. **Sanoatlashtirish va eksport orientatsiyasi**. *China's Economic Rise: History...*, CRS, 2017, betlar 1-2. [13]
14. **Investitsiya va samaradorlik – oʻsish muhim omillari**. *China's Economic Rise...*, CRS, 2017, betlar 1-2. [14]
15. **Mintaqaviy tafovutlar yana oshgan 1991–2000**. *Quantitative analysis...*, Xu et al., 2018, betlar 1-2. [15]